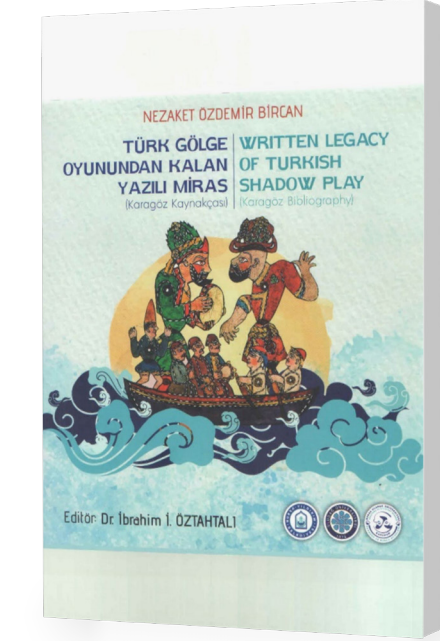

TÜRK GÖLGE OYUNU KARAGÖZ'ÜN YAZILI MİRASININ YENİ GÖSTERGESİ

Nail Tan

2009 yılında gelenek Türk tiyatrosunun özgün bir kültürel değeri olması dolayısıyla UNESCO "İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası/SOKÜM Temsilî Listesi"ne kabul edilme onuruna erişen gölge oyunu Karagöz sanatımızla ilgili bugüne kadar yurt içi ve dışında çok sayıda kitap, katalog, makale, bildiri, yayın değerlendirme yazısı yayımlanmıştır. Ayrıca; derleme, tanıtma, yaşatma amaçlı, çoğu faaliyetlerle ilgili afiş, program, broşür, plak, DVD, CD vb. yayımların da bu birikimi zenginleştirdiğini biliyoruz. Bırakınız geleneksel Türk tiyatrosunu, sadece gölge oyunu Karagöz'le ilgili müstakil bir kaynakça/bibliyografya yayımlayacak duruma geldiğimizi görüyoruz. Bu vesileyle Karagöz'ün yanı sıra geleneksel Türk tiyatrosunun bir diğer kültürel değeri meddahlığın da 2003 yılında, UNESCO SOKÜM Sözleşmesi'nin TBMM'de kabulünden (19 Ocak 2006) çok önce UNESCO SOKÜM Temsilî Listesi'ne girdiğini hatırlatalım. Meddahlık dosyasının hazırlanmasında dönemin AYK AKM Başkanı Prof. Dr. Sadık K. Tural'ın daveti üzerine görev almamız, devletimize kültürel hizmetlerimize onurlu bir halka daha eklememizi sağlamıştır.

Bilindiği gibi 2022 Türk Dünyası Kültür Başkenti, eski Osmanlı Devleti başkenti Bursa'nın kültürel marka değerleri içinde gölge oyunumuz Karagöz'ün ayrı bir önemi bulunmaktadır. Oyunun mucidi olduğu varsayılan Şeyh Küşterî ile başkarakterleri Karagöz ve Hacivat'ın mezarları, Türkiye'nin tek Karagöz Müzesi (2007) ile 1993 yılından itibaren her yıl BBB, UNIMA (Uluslararası Kukla ve Gölge

ge Oyunları Birliği) Türkiye Millî Merkezi ve Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı iş birliğiyle Uluslararası Karagöz ve Kukla Oyunları Festivali/Şenliği düzenlenmesi verilen önemin başlıca göstergeleridir. Günümüzde Bursa'da UNIMA Türkiye Millî Merkezine (Bursa Şubesinin açılış: 1994) bağlı olarak 8 özel tiyatronun perde kurması, işin diğer bir boyutudur: Bursa Karagöz Tiyatrosu, Tiyatro TEM, Bursa Gölge Topluluğu, Çelebi Karagöz Gölge Oyunu Topluluğu, Hayal Tiyatrosu, İzmir Geleneksel Gölge Oyunu Topluluğu, Uludağ Karagöz Topluluğu ve Karagöz Topluluğu söz konusu kuruluşlardır. Bursa, yakın dönemde bir adım daha atarak, gölge oyunu çalışmalarının eksik akademik ayağını da tamamladı. 2020 yılında Uludağ Üniversitesinde Karagöz ve Kukla Oyunları Uygulama ve Araştırma Merkezi/KARAKUM hizmete girdi. Merkezin Müdürlüğünü Dr. Öğretim Üyesi İbrahim İ. Öztahtalı yapmakta-

dır. Karagöz ve kukla oyunlarıyla ilgili araştırmaları, uzmanları sanatçıları bir araya getirmek, bu oyunları yaşayan, güncel bir sanat ögesi hâline getirmek şeklinde kuruluş amacını özetlediğimiz Uludağ Üniversitesi KARAKUM, ilk iş olarak Türkiye'deki, özellikle de Bursa'daki Karagöz çalışmalarının tarihçesi ile başlıca yayınların bir kaynakça/bibliyografyasını hazırlatıp yayımladı. Bilimsel çalışmalara başlarken, doğal olarak önce neler yapılmış, elimizdeki malzeme nedir, onun çok iyi bilinmesi gerekiyordu. Bursa Yıldırım Belediye Başkanlığınca basımı özenle, önemine uygun bir anlayışla gerçekleştirilen kitabın künyesi şöyle:

Nezaket Özdemir Bircan; *Türk Gölge Oyunundan Kalan Yazılı Miras/Karagöz Kaynakçası/Written Legacy of Turkish Shadow Play/ Karagöz Bibliography*, Ed. Dr. İbrahim İ. Öztahtalı, İstanbul 2022, 265 s. Bursa Yıldırım Belediyesi Kültür Yayını.

Tarihçenin, yayın değerlendirme bölümünün yazarı, kaynakçanın hazırlayıcısı Nezaket Özdemir Bircan, Ankara Üniversitesi DTCF Kütüphanecilik Bölümü Mezunu (1980). Bursa İl Halk Kütüphanesi (1993-1999), Bursa Büyükşehir Belediye Kütüphanesi (1999-2001) yöneticiliğinin ardından Uludağ Üniversitesinde bir akademik yıl öğretim görevlisi olarak ders verip emekliye ayrılmış. Bursa'yla ilgili araştırmalarıyla tanınmış. *Bursa Bibliyografyası* (1998), *Bursa Rehberi* (2007), *Bursa Anısal Tarihi* (2009), *Ulusal Basında Atatürk'ün Bursa Gezileri* (2012), *Merinos Fabrikası 80 Yaşında* (2018) başta olmak üzere onu aşkın Bursa araştırması yayımlanmış bulunuyor.

Kitabın başında; Uludağ Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Ahmet Saim Kılavuz, Uludağ Üniversitesi KARAKUM Müdürü Dr. İbrahim İ. Öztahtalı ve Yıldırım

Belediye Başkanı Oktay Yılmaz'ın sunuş yazılarıyla yazarın "Ön Söz"ü yer almakta. "Ön Söz"ün sonundaki şu cümleler çalışmanın amacını ve içeriğini/muhtevasını özetliyor, denebilir (s.14-15):

Bu çalışma Karagöz'e, hakkında yayımlananlara farklı bir formatta yaklaşmaktadır. Amaç salt bir kaynakça sunmak değil, değerlendirme metni ile yapılan çalışmalar üzerinden Karagöz sanatının nasıl bir yöne evrildiğinin de fotoğrafını çekmektir.

Ülkemizde Karagöz hakkında ilk çalışmaları kimler yapmış, Karagöz'ün kökeniyle ilgili bilgileri nereden ediniyoruz, oyun metinleri nelerdir, Karagöz'e emek verenler, gönül verenler kimlerdir? 'Âyinesi iştir kişinin, lafa bakılmaz.' sözü misali bu sorulara Karagöz hakkında yayımlanan eserler üzerinden yanıt aramak amacıyla bir kaynakça oluşturmaya çalıştım.

"Ön Söz"den sonra; yazarın belirttiği yöntem doğrultusunda, yayınlardan yola çıkarak hazırladığı tarihçe özellikli, yüz sayfaya yakın bir değerlendirme bölümü yer alıyor: *Karagöz Kaynakçası Üzerine Değerlendirme*. Bu bölümün alt başlıkları, değerlendirmenin çerçevesini çizmektedir: "Giriş", "Karagöz Kitaplarının Kronik Seyri", "SOKÜM Olarak Karagöz", "Karagöz'ü Yaşatmaya Çalışanlar", "Karagöz Üzerine Akademik Araştırmalar", "Karagöz Oyun Metinlerini İçeren Yayınlar", "Karagöz'ün Muhallif Karakteri" ve "İzleyiciler, Çocuklar İçin Hazırlanan Boyama ve Karagöz Oyun Metinlerini İçeren Kitaplar", "Türkiye Dışında Yayımlanan Karagöz Kitapları", "Karagöz'ü Yaşatmak İçin Neler Yapıldı?", "Bursa'da Karagöz".

Değerlendirmeyi izleyen asıl kaynakça bölümünden önce (s. 102), hazırlayanın bazı gerekli açıklamalarda bulunduğunu görüyoruz. Buna göre, yayın türü veya konu dikkate alınmaksızın

kaynakçada 778 kitap, 851 makale, 163 gazete yazısı, 67 broşür ve 62 akademik eser olmak üzere 1921 yayının künyesi yer almaktadır. 778 kitabın; 534'ü Türkçe, 184'ü Yunanca, 25'i Almanca, 21'i İngilizce ve 14'ü de Fransızca kaleme alınmıştır. Türkçe 534 kitabın 113'ü Arap alfabesiyle diğerleri ise günümüz T.C. alfabesiyle basılmıştır. Yazma eserlerin sayısı 30'dur. 851 makalenin 668'i Türkçe, 118'i Yunanca, 39'u İngilizce, 16'sı Fransızca ve 10'u Almancadır. Üç makale ise Arap alfabesiyle Türkçe yazılmıştır. Makalelerden 94'ünün bildiri olduğu belirtmiştir. Kaynakçadaki akademik eser, tez sayısı 50'si yüksek lisans, 12'si doktora tezi olmak üzere 62'dir. Bu sayı, Türk halk biliminde çok önemli bir gelişmeye işaret etmektedir. Tezler içinde 9'u; Almanca, İngilizce ve Yunancadır. 167 gazete kupuru ve 67 broşürün künyesi içinde de 6 broşürün Yunan dilinde basıldığı görülmektedir. Yunanca yayınların derleme, Türkçeye çevirme ve yazımı aşamalarında Yunan Araştırmacı Eirini Kalogeropoulou yazara yardım etmiştir.

Toplamda 1921 yayının, künyenin yer aldığı ana kaynakça bölümünü "Eser Adı Dizini" (s. 205-259) izlemektedir. Bütün kaynakçalarda mutlaka yer alan "Yazar Adı Dizini"ne her nedense ihtiyaç duyulmamış. Oysa bir eserin oluşumunda birden çok kişinin emeği görülebilmekte, künyelerde ise alfabetik sıralama bir yazar üzerinden yer almaktadır. Kaynakçada haklı olarak; Karagöz'le ilgili afiş, plak, ses kaseti, VB, CD, DVD, film, tasvir koleksiyonu vb. materyal kapsam dışında tutulmuştur.

Nezaket Özdemir Bircan, görüldüğü gibi bugüne kadar sadece Türkiye'de değil dünyada en geniş "Türk Gölge Oyunu Karagöz Kaynakçası"ni hazırlayıp yayımlama başarısını göstermiştir. Böyle bir çalışmayı kurumlar, ekip çalışmasıyla ancak gerçekleştirebilirler. Özellikle kendisini kutluyor, şük-

ranlarımızı arz ediyoruz. Ancak, bu çalışmayı yapmakla bir sorumluluk da üstlenmiştir. Kendisinin de isabetle belirttiği gibi (s. 105); kaynakçalar bilimsel çalışmalar için en lüzumlu ama daima eksik, yayın takibi gereken, tamamlanması şart, yazılması zor eserler grubundadır. Bizce Nezaket Özdemir Bircan görevini tamamlamıştır. Artık, Uludağ Üniversitesi KARAKUM veya BBB Karagöz Müzesi gibi bir kuruluşun görevi devralıp bir yandan eksik künyeleri, dizinleri tamamlarken diğer yandan kaynakçadaki künyelerin kendisine veya kopyasına ulaşım bir Karagöz Uzmanlık Kitaplığı ve Arşivi oluşturmasının zamanı gelmiştir. Konu tek olduğu için, başarmak daha kolaydır. Bursa, hem insan kaynağı hem de maddi kaynaklar yönlerinden en şanslı ilimizden biridir.

Tarihçe ve kaynakça dolayısıyla yazar dışında Uludağ Üniversitesi Rektörlüğüne, editörü KARAKUM Müdürü Dr. İbrahim İ. Öztahtalı'ya ve baskısını nefis bir tasarımla gerçekleştiren Yıldırım Belediye Başkanlığına da teşekkürü zevkli bir görev biliyoruz. Yeni baskılarda dikkate alınması temennisiyle kaynakçayla ilgili bazı görüşlerimizi belirterek değerlendirmemizi tamamlamak istiyoruz.

Bu tür kaynakçalarda genellikle yayın tarama zaman aralığı belirtilir: 1850-2021 gibi. Kitap, ocak 2022 tarihinde yayımlandığına göre 1 Ocak 2021 veya 1 Temmuz 2021 son tarama tarihi olabilirdi söz gelimi. Çünkü, kaynakçada 2020-2021 yıllarında yayımlanmış birkaç kitaba rastladık. Bu son tarama tarihi, yayımı sürdürecektir ve eksiklerini tamamlayacaklar için son derece önemlidir. İkinci husus, kaynakçaların hazırlandığı alanda en çok yayın yapan kişi ve kuruluşlara baskı öncesi gönderilmesi mümkün olursa eksik künyelerin bir bölümü ortadan kalır. Günümüzde yazarlar eserlerinin

kopya edileceği şüphesini taşıyabilirler. Bu durumda, kişilere sadece kendi yayınlarının olduğu sayfalar gönderilebilir. Biz, Karagöz hakkında KTB'deki görevimiz gereği ve özel ilgimiz dolaşısıyla çok yayın yaptığımızdan, kaynakçada öncelikle KTB ile hizmetleri ve yayınlarımızın künyelerini aradık. Öncelikle MEB/KB/KTB MFE, MİFAD ve HAGEM'de uzun süre yöneticilik yapmış, sorumluluk üstlenmiş bir devlet görevlisi olarak baştaki değerlendirme bölümünde Bakanlık hizmetlerinin önemine ve yaygınlığına yakışır ölçüde ele alınmadığını belirtmek zorundayız. Bakanlıkça Türk gölge oyunu hakkında yapılan hizmetler bizim *Folklor/Genel Bilgiler* (7 baskı) kitabımızla uzun süre KTB ve UNIMA'da yöneticilik yapan Mevlüt Özhan'ın kitap ve makalelerinde ayrıntılı biçimde anlatılmıştır. Kaynakçada UNIMA ön plana çıkarılmış, hizmetlerin önemli bir bölümü bu kuruluşa mal edilmiştir. Oysa UNIMA Türkiye Millî Merkezi 1990 yılında Bakanlıkça kurulmuş, aidatları ödenmiş, uzun süre Bakanlık içinde tahsis edilen bir odadan yönetilmiştir. Türkiye'de Karagözcü yetiştirme kursları 1972, festivaller 1983 yılından itibaren Bakanlıkça başlatılmıştır. Millî ve milletlerarası festivallere bakanlığın transferler bütçesinden maddi yardımda bulunulmuştur. UNESCO SOKÜM Uzmanlar Kurulu Bakanlık bünyesinde görev yapmaktadır. Kuruluş kanunlarında kültür hizmeti de yapmakla yükümlü belediyelerimiz ve vakıflarımızla daima iş birliği içinde bulunulmuş, koordinatörlük görevi ihmal edilmemiştir. Bursa'daki festivallerden söz edilirken her nedense verilen Karagöz hizmet ödülleri hiç değinilmemiş olması da düşündürücüdür. Kaynakçada dergilerde yayımlanmış oyun metinlerinin makale olarak değerlendirilmesini de doğru bulmuyoruz. Gelelim kendi yayınlarımıza.

2020 yılında Karagöz'le ilgili yazılarımızın bir bibliyografyası/kaynakçası yayımlanmıştı: "Nail Tan: Karagöz Bibliyografyası", Haz.: Ayşe İkiz, *Kültür Çağlayanı*, S 64, 9-10/2020, s. 42. Bu yazıda, 26 künye görülüyor. Ocak 2022 tarihinde yayımlanan incelediğimiz kaynakçaya kadar bir yazı (M. Özhan'ın kitabıyla ilgili) daha eklendi. Ancak, 2022 ve 2023 yıllarına ait Hayalî Metin Özlen ve Alpay Ekler'le ilgili yazılarımızı eksik grubuna almıyoruz. Tarama süresine göre beş kadar yazımızın kaynakçada yer almadığını ayrıca Doç. Dr. Sağıp Atlı'nın önemli akademik çalışmasını da gözden kaçırdığımızı gördük. Hayrettin İvgin de bazı yazılarının künyelerini göremediğini belirtti. Eleştirimizin havada kalmaması için eksik künyelere bazı örnekler vermek istiyoruz:

Atlı, Sağıp, *Türk Edebiyatında Karagöz Fıkraları*, İstanbul 1920, 356 s. Dün Bugün Yarın Yayınları.

İkiz, Ayşe, "Nail Tan: Karagöz Bibliyografyası", *Kültür Çağlayanı*, S 64, 9-10/2020, s. 42.

İvgin, Hayrettin, "Geleneksel Tiyatro Karagöz, Müzelik mi?" *Karagöz UNIMA Millî Merkezi Haber Bülteni*, S 7, 11/1997, s. 2.

İvgin, Hayrettin, "Perde Gazeli Okumak", *Karagöz UNIMA Türkiye Millî Merkezi Haber Bülteni*, S 6, 3/1997, s. 2.

İvgin, Hayrettin, "Türk Kültüründe Karagöz Sanatımız", *İmbik Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, S 1, 6-7/2020, s. 33-36.

Tan, Nail, "UNESCO YİH Gölge Oyunu/ Karagöz Sanatçısı Orhan Kurt'un Ardından", *Bilimsel Eksen*, S 29, Kış Bahar 2017, s. 135-139.

Tan, Nail, "UNESCO YİH Gölge Oyunu/ Karagöz Sanatçısı Orhan Kurt", *Folklor Edebiyat*, S 95, 2018/3, s. 339-342.

Tan, Nail, “Interwiev with Karagöz Player Ragıp Tuğtekin”, *Karagöz/Turkish Shadow Theatre* (Metin And), 2. bs., YKY: 5493, İstanbul 2019, s. 238-243.

Tan, Nail, “Mevlüt Özhan’ın Türk Gölge Oyunu Yazıları”, *Kültür Çağlayanı*, S 70, 9-10/2021, s. 30-32.

Sonuç olarak, bugün artık geçmişe göre daha geniş ve kullanılabilir bir Türk gölge oyunu Karagöz kaynakça-

sına/bibliyografyasına sahibiz. Ancak, bu önemli adım, ardından yapılması gereken birçok işi sürüklemekte, özellikle Uludağ Üniversitesi KARAKUM’a büyük sorumluluk yüklemektedir. Kaynakça/bibliyografyanın onar yıllık sürelerle yenilenmesi, kapsam dışı bırakılan malzemenin de değerlendirilmesi en büyük temennimizdir. Yüksek lisans tezleri için, bu tür çalışmalar çok uygun düşebilir. Görev alacaklara üstün başarılar...